

УДК 329 (477)

Проблеми партійної системи сучасної України

Андрій Бульвінський,

кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник Державної установи
„Інститут всесвітньої історії НАН України”

У статті розкриваються та аналізуються ключові проблеми партійної системи сучасної України, зокрема, ті фактори в історії її становлення та сучасного розвитку, які заважають їй еволюціонувати до стандартів поширених у країнах розвинутої демократії.

Ключові слова: політичні партії, партійна система України.

The key problems of modern Ukraine's party system, particularly those factors in its formation history and modern development, which prevent it evolve to the standards of advanced democracies are revealed and thoroughly analyzed in the article.

Keywords: parties, party system of Ukraine.

В статье раскрываются и анализируются ключевые проблемы партийной системы современной Украины, в частности, те факторы в истории ее становления и современного развития, которые мешают ей эволюционировать к стандартам распространенным в странах развитой демократии.

Ключевые слова: политические партии, партийная система Украины.

Однією з проблем ефективного функціонування політичної системи сучасної України є низький рівень довіри громадян до політичних партій країни. Так, відповідно до даних щорічного соціологічного опитування, яке проводить Інститут соціології НАН України, протягом останніх 15 років кількість громадян, які впевнені в необхідності існування в країні багатопартійної системи, суттєво зменшилась. Якщо у 1994 р. кількість тих, хто вважав, що багатопартійна система Україні потрібна складала понад третину громадян (36,1%), а кількість противників становила лише 29,8%, то у 2010 р. кількість свідомих прихильників багатопартійності сягнула найменшої позначки за увесь період досліджень – 21,0%, натомість кількість противників складала майже половину громадян – 46,3% [10, с. 490].

Іншим індикатором вітчизняної партійної системи є рівень довіри людей до політичних партій як до політичного та соціального інституту. Відповідно до результатів досліджень Інституту соціології НАН України за період вимірювання цього індикатора з 1996 по 2010 р. лише у 2005 р. недовіру до партій відчувало менше половини громадян – 47,2%. Увесь інший час рівень недовіри складав понад 60%: у 1996 р. – 63,5%, у 2010 р. – 60,4% [10, с. 515]. Наслідком подібного стабільно негативного та недовірливого ставлення громадян України до політичних партій є нестійкість політичних режимів, які існували в Україні, обмежена легітимність політичних лідерів, які у результаті виборів здобували владу та, відповідно, їх обмежені можливості для проведення необхідних для суспільства реформ.

Проблеми функціонування партійної системи України завжди були у полі зору українських науковців. Лише дисертаційних робіт, присвячених різним аспектам діяльності партій та партійної системи в сучасній Україні було захищено близько шістдесяти [1]. Щоправда, результати досліджень вітчизняних науковців вкрай рідко використовуються українськими політиками.

Метою цієї статті є визначення тих факторів в історії становлення та сучасному розвитку української партійної системи, які заважають їй еволюціонувати до стандартів поширених у країнах розвинутої демократії.

Одним із ключових питань для розуміння нинішнього стану партійної системи України є відповідь на питання як виникали політичні партії, які функціонують в Україні зараз.

Загалом, станом на жовтень 2012 р., Міністерством юстиції України зареєстровано 201 політична партія. Більшість із них виникли внаслідок ініціативи соціальних, професійних чи ідеологічних спільнот, а також внаслідок діяльності політичних лідерів чи бізнесменів, які організували партії під себе. Частина партій створювалась під вибори, як суто технологічні проекти. Так, наприклад, в очікуванні парламентських виборів 2006 р., у 2005 р., було зареєстровано 24 партії.

Провідні політичні партії нинішньої політичної системи України можна умовно розділити на „вищу” та „першу” політичну лігу. До „вищої” ліги сьогодні можна віднести три партії: Партія регіонів (М. Азаров / В. Янукович) та ВО „Батьківщина” (Ю. Тимошенко / О. Турчинов) й ПП „Фронт змін” (А. Яценюк). У Верховній Раді України VI скликання (2007–2012 рр.) Партія регіонів, станом на 2012 р., мала 191 депутата у партійній парламентській фракції, БЮТ – 100 депутатів. На виборах до ВРУ VII скликання 28 жовтня 2012 р. від ПР було обрано 185 депутатів, а від Об’єднаної опозиції „Батьківщина” – 101 депутат.

Ще три партії, станом на 2012 р., складають умовну „першу” лігу в нинішній українській політичній системі. Це Комуністична партія України (П. Симоненко), яка мала у парламенті VI скликання 25 депутатів, а на виборах 2012 р. виборола 32 мандати; нові парламентські партії: ПП „УДАР

(„Український Демократичний Альянс за Реформи”, В. Кличко), яка здобула у 2012 р. 40 мандатів та ВО „Свобода” (О. Тягнибок) – 37 мандатів.

До складу українського парламенту 2007–2012 рр. у якості „молодших партнерів” у партійних блоках потрапило ще 11 малих партій здебільшого національно-демократичної орієнтації, які самостійної ролі не відіграють.

Із шести партій „вищої” та „першої” ліги української політичної системи три були створені і діють як партії, які представляють певні ідеологічні пріоритети груп виборців. Це Партія регіонів та КПУ, виборці яких з різних мотивів та різною мірою свідомо прихильні проросійським та/або лівим орієнтаціям та ВО „Свобода”, виборці якої послідовно підтримують ідею утвердження української державності на основі українських культурних цінностей. Ще три партії були створені або функціонують сьогодні „під лідера”: під Ю. Тимошенко – БЮТ (ВО „Батьківщина”), під А. Яценюка – „Фронт змін”, під В. Кличка – „УДАР”.

З точки зору історії виникнення провідних українських партій у їх нинішньому форматі, то третина з них були створені шляхом перейменування існуючих політичних партій та обрання нових політичних лідерів. Таким чином були утворені у 2009 р. „Фронт змін” (із зареєстрованої у 2007 р. ПП „Демократичний фронт”), а у 2010 р. „УДАР” (із зареєстрованої у 2005 р. ПП „Нова країна”). Внаслідок виходу з партій частини партійців на чолі з харизматичним лідером утворилась ВО „Батьківщина”. У 1999 р. після виходу з ВО „Громада” Ю. Тимошенко ініціювала створення ВО „Батьківщина”, яка тричі брала участь у виборах у складі БЮТ (2002, 2006, 2007 рр.), один раз (2012) у якості основи для Об’єднаної опозиції й усі чотири рази проходила до парламенту. Шляхом об’єднання ідейно близьких груп громадян утворились нинішні найбільш ідеологічні серед провідних українських партій організації. У 1991 р. під назвою Соціал-національна партія України було засноване ВО „Свобода” яке брала участь у виборах 1998, 2006, 2007 та 2012 рр., (коли вперше пройшла до парламенту). У 1993 р., після тимчасової заборони у 1991 р., відновила свою діяльність КПУ (брала участь у виборах 1994, 1998, 2002, 2006, 2007 та 2012 рр. і завжди проходила до парламенту). Найвпливовіша на сьогодні в Україні Партія регіонів єдина серед провідних партій після свого створення у 1997 р. пройшла через процес об’єднання з чотирма іншими партіями у 2000 р. та з партією „Сильна Україна” у 2012 р. (брала участь у виборах 1998, 2002 (у складі блоку), 2006, 2007, 2012 рр., чотири останні рази проходила до парламенту)

Половина провідних партій України утворювалися з ініціативи або за підтримки певних груп економічної еліти країни й представляють їх інтереси у політиці. Зокрема, Партія регіонів була створена з метою відстоювання інтересів промисловців та бізнесменів донецького регіону, БЮТ представляє інтереси бізнесу, здебільшого орієнтованого на імпорт, „Фронт змін” – по-українськи орієнтованого середнього та малого бізнесу Заходу та Центру України.

Іншим важливим питанням для розуміння сучасного стану партійної системи України є питання про співвідношення „молодих” і „старих” партій у партійній системі та з’ясування того чи відрізняється роль і практика функціонування у „старих” і „молодих” партій. Хронологія виникнення нині існуючої 201 політичної партії наведена в табл. 1 [7].

Таблиця 1

Хронологія реєстрації політичних партій в Україні

<i>Рік реєстрації</i>	<i>Кількість зареєстрованих партій</i>
1991	5
1992	3
1993	8
1994	2
1995	2
1996	5
1997	10
1998	8
1999	20
2000	14
2001	11
2002	2
2003	2
2004	7
2005	24
2006	11
2007	4
2008	19
2009	12
2010	14
2011	16
2012	7

Шість провідних партій сучасної української партійної системи чітко поділяються на дві чисельно нерівні групи. Чотири „старих” політичних партій, які були створені у період з 1991 по 1999 р. (СНПУ / ВО „Свобода”, КПУ, ПРВУ / Партія регіонів та ВО „Батьківщина”) і постійно брали реальну участь у виборчих кампаніях та політичному житті країни. З партій, створених протягом наступних десяти років на сьогодні у реальному політичному житті України не залишилось жодної. До групи „молодих” партій відносяться, фактично запущені у 2009–2010 р. партійні проекти „Фронт змін” та „УДАР”, які отримали непогані результати на місцевих виборах 2010 р. та пройшли до парламенту у 2012 р. Варто

відзначити, що „старі” політичні партії мають у більшості досить чітке ідеологічне позиціонування, що, очевидно, й зумовлює їхнє теперішнє домінування у політичній системі. „Молоді” політичні партії натомість активно намагаються експлуатувати надії громадян на те, що ідеологічно мало заангажовані молоді професіонали зможуть чи принаймні спробують реалізувати політику, яка покращить життя людей.

Щодо практики функціонування партій, то варто відмітити, що найбільше роботою з громадянами на місцях переймаються крайні ідеологічні партії – КПУ та ВО „Свобода”. Саме у цих політичних сил є реальний людський потенціал ідейних членів та прихильників для проведення політичних акцій у форматі „не за гроші”, саме вони більш схильні працювати у форматі „від дверей до дверей”. Також серйозним потенціалом реальних прихильників володіють найбільші на сьогодні партії – ПР та БЮТ. Крім того, ці дві партії, які в різний час або були або є „партіями влади”, активно використовували і використовують цей свій статус для формального залучення до партії представників місцевих еліт, бізнесу та чиновництва. Відповідно „наповнення” цих партій людьми з виключно кар’єрними міркуваннями привело до того, що після потрапляння в опозицію з партій та партійних фракцій у представницьких органах влади відбувався суттєвий відтік випадкових попутників. Так, наприклад, фракція БЮТ у парламенті 2007-2012 рр. зменшилась із 156 народних депутатів, обраних 30 вересня 2007 р. до 100 у березні 2012 р. „Фронт змін” та „УДАР” у своїй практичній діяльності в регіонах спираються на місцевих бізнесменів, зацікавлених в отриманні певних економічних вигід від підтримки партійних лідерів та їх партійних проектів.

Загальні відмінності між „старими” та „молодими” партіями полягають у тому, що „молоді” партії були створені „згори” з ініціативи лідера, у той час, як принаймні частина „старих” партій були створені у результаті ініціативи знизу. Також, „молоді” партії менш схильні до рутинної роботи з виборцями за технологією „від дверей до дверей” у міжвиборчий період та намагаються уникати чіткої ідеологічної акцентуації на відміну від більшості „старих” партій. Крім того, „старі” та „молоді” партії мають різні за потужністю мережі структурних утворень у країні. Так, представлені у парламенті 2007–2012 рр. партії мають значну кількість партійних структурних утворень по країні: ПР – 31,8 тис., „Батьківщина” – 17,3 тис., КПУ – 6,9 тис. Як зазначалось вище, ці партії об’єднує те, що у різні періоди своєї історії вони були чи є партіями влади і за допомогою адміністративних важелів змогли наростити формальну партійну структуру в регіонах. „Молоді” партії, а також „Свобода”, які створювались за протидії або принаймні без сприяння влади мають незрівнянно менш розгалужену офіційну мережу партійних утворень по країні: „Фронт змін” – 700, „Удар” – 644, „Свобода” – 627 [7]. Проте, варто відмітити, що ці партії у

своїй діяльності і не роблять акценту на формальному укоріненні своєї партійної структури у регіонах.

Відповідно до українського законодавства, відсутність зареєстрованих партійних структурних утворень в областях, районах, містах та районах у містах позбавляє партії можливості висувати своїх кандидатів під час виборів до органів місцевої влади. Відповідно, ті партії, які мають більше зареєстрованих організацій мають і більше можливостей провести своїх кандидатів до місцевих органів влади. Основною ж спільною рисою, яка об'єднує усі основні українські партії є їх підконтрольність, або близькість до олігархічних або бізнесових структур. Також варто підкреслити, що українська партійна система вже має достатньо прикладів, коли колись провідні політичні партії фактично зійшли з політичної арени. Найвідомішими з них є ВО „Громада”, Партія зелених, СПУ, НДП, СДПУ(о) та НРУ. Також протягом 2007–2012 рр. до цієї категорії перешли і Народна партія та „Наша Україна”, чий рейтинг впав до рівня 1%.

ВО „Громада” (заснована у 1994 р.). Персональний партійний проект прем'єр-міністра України у 1996–1997 рр. П. Лазаренка. На виборах 1998 р. набрала 4,67% голосів і провела до парламенту за партійними списками та по мажоритарних округах 23 депутати. Після порушення у 1998 р. ГПУ кримінальної справи за розкрадання державного майна в особливо великих розмірах П. Лазаренко залишив Україну, хоча до цього часу є офіційним лідером партії та не втрачає з нею зв'язок. У 2006 р. у складі „Блоку Лазаренка” партія набрала лише 0,3% голосів. У виборах 2002 та 2007 р. партія участі не брала, а на виборах 2012 р. набрала лише 0,08% голосів.

Партія зелених (заснована у 1990 р.) у 1998 р. завдяки підтримці ряду бізнесменів та вкрай вдалій рекламній кампанії по телебаченню змогла пройти до парламенту, набравши 5,43% голосів (19 мандатів). Проте, лояльна до влади президента Л. Кучми позиція парламентської фракції, відвертий лобізм інтересів В. Хмельницького у питанні отримання контролю над ВАТ „Запоріжсталь”, скандал з чотирма „зеленими” депутатами-бізнесменами, звинуваченими СБУ у протизаконній діяльності дискредитувала партію в очах виборців. Тому на виборах 2002 р. партія набрала лише 1,3% голосів, 2006 р. – 0,54%, 2007 – 0,4%, 2012 р. – 0,34% голосів.

Народно-демократична партія (заснована у 1996 р.). У 1997–1999 рр. була „партією влади”, оскільки один із лідерів НДП В. Пустовойтенко був на цей час прем'єр-міністром України. Під час виборів 1998 р. набрала 5,01% голосів і за партійними списками та по мажоритарних округах провела до парламенту 27 депутатів, у 2002 р. у складі провладного блок провела до ВРУ 22 депутати. НДП була класичною „партією чиновників”, які масово записувались у її члени, коли вона була біля владних важелів, і так само масово залишили її, коли партія опинилася поза владою. Саме тому під час виборів 2006 р. НДП набрала лише 0,49% голосів, а у 2007 р. – 0,34% (81 тис. виборців, хоча партія декларувала 185 тис.

членів). На виборах 2012 р. партія не виставляла списку, а лише 9 кандидатів-мажоритарників, які вибори програли.

Соціал-демократична партія України (об'єднана) (заснована у 1990 р., до 1996 – СДПУ). Одна з „партій влади” за часів президентства Л. Кучми, оскільки з 1998 р. партію очолював Глава Адміністрації Президента України у 2002–2004 рр. В. Медведчук. Десь із 1997 р. партія почала перетворюватись на політичного представника інтересів відомої бізнес-групи „київська сімка”. На виборах 1998 р. СДПУ (о) набрала 4,01% голосів, і провела до ВРУ за партійними списками та по мажоритарним округам 18 депутатів; на виборах 2002 р. відповідно – 6,27% голосів і 27 депутатів. Після втрати доступу до влади партію залишила значна кількість членів (протягом 2005–2007 рр. кількість членів скоротилась із 400 до 20 тис. чол.). Під час виборів 2006 р. у складі блоку отримала лише 1,01% голосів. У виборах 2007 і 2012 рр. участі не брала.

Народний Рух України є однією з найстаріших національно-демократичних політичних організацій в Україні (створений у 1989 р. як громадсько-політичний рух, з 1993 р. – партія). Під час парламентських виборів 1994 р. провів до парламенту 20 депутатів, 1998 р. – 46 депутатів, на вибори 2002–2007 рр. партія йшла у складі блоку національно-демократичних сил і здобула у 2002 – 19 мандатів, 2006 р. – 10 мандатів, 2007 р. – 6 мандатів, 2012 р. – 3 мандати. Причинами політичної маргіналізації колись провідної політичної партії України стали серія розколів (найболючіший у 1999 р. коли частина партійців на чолі з Ю. Костенком створили нову партію – УНП), загибель у 1999 р. лідера НРУ В. Чорновола та професійна неготовність запропонувати й реалізувати дієву програму реформ. Шансів самостійно пройти до парламенту НРУ на сьогодні не має жодних.

Соціалістична партія України (заснована у 1991 р.). Протягом 1994–2007 рр. була постійно представлена у Верховній Раді України. У 1994–1998 і 2006–2007 рр. лідер СПУ О. Мороз був головою українського парламенту. У 1994 р. провела до парламенту 14 депутатів; у 1998 р., йдучи у блоці набрала 8,55% голосів, провівши за партійними списками та по мажоритарних округах 17 своїх депутатів; у 2002 р. СПУ набрала 6,87% голосів провівши за партійними списками та по мажоритарних округах 22 депутати; у 2006 р. партія набрала 5,69% голосів та отримала 33 мандати. Проте долю партії кардинально змінило зрадницьке за своєю суттю рішення партійного керівництва СПУ щодо виходу з Коаліції демократичних сил (із БЮТ та „Нашою Україною”) і участь у створенні 7 липня 2006 рр. Антикризової коаліції спільно з ПР та КПУ. Обмінявши свою участь у Антикризовій коаліції на посаду голови парламенту партія, проте, втратила половину своїх прихильників і на виборах 2007 р. до парламенту не потрапила, набравши лише 2,86% голосів виборців. На виборах 2012 р. список СПУ підтримало лише 0,45% виборців.

Народна партія (заснована у 1996 р.). У 2004 р. партію очолив Голова Верховної Ради України В. Литвин. З 2005 р. перейменована на Народну партію. Брала участь у парламентських виборах 1998, 2002, 2006, 2007 та 2012 рр. У 1998 р. провела до парламенту по мажоритарних округах 2 депутатів та двічі, у 2002 і 2007 рр., проходила до парламенту у складі блоків. Під час виборів 2012 р. з огляду на статус сателіта Партії регіонів, Народна партія списку не виставляла, але змогла провести по мажоритарним округам 3 депутатів.

Наша Україна (заснована у 2005 р. учасниками Блоку В. Ющенко „Наша Україна” під назвою Народний Союз „Наша Україна”). У 2009 р. перейменована у ПП „Наша Україна”. На парламентських виборах 2006 р. з 81 обраного депутата від Блоку „Наша Україна” 41 були членами партії НСНУ. Під час виборів 2007 р. з 72 обраних депутатів від Блоку „Наша Україна – Народна Самооборона” 30 були членами партії НСНУ. У результаті постійної внутрішньопартійної боротьби від партії відійшло ряд діячів, які створили власні політичні проекти („За Україну!”, 2008; „Українська платформа”, 2009). Після програшу В. Ющенком президентських виборів 2010 р. партію залишило багато кон’юнктурщиків, крім того, значна кількість прихильників розчарувалась у партії та її лідерах, оскільки вони не змогли реалізувати очікування на зміни, які виникли у людей у результаті „помаранчевої революції”. До 2012 р. зв’язок із партією у Верховній Раді зберігло лише 10 депутатів. На виборах 2012 р. за партію проголосувало лише 1,1% виборців.

Сильна Україна (заснована у 1999 р. під назвою Трудова партія України). Брала участь у парламентських виборах 2002, 2006 та 2007 рр. і двічі у складі блоків проходила до парламенту. У 2009 р. головою партії був обраний С. Тігіпко, а назва партії була змінена на „Сильна Україна”. На президентських виборах 2010 р. С. Тігіпко зайняв третє місце, набравши 13,05% голосів. Партія позиціонувалась як представниця інтересів поросійськи орієнтованого середнього та малого бізнесу та міського населення Сходу України і мала добрі шанси самостійно пройти до парламенту під час виборів 2012 р. Проте партійне керівництво фактично зрадило своїх виборців, адже 17 березня 2012 р. на з’їзді „Сильної України” було прийнято рішення про саморозпуск, а членам партії було рекомендовано вступати до Партії регіонів.

Крім цього, варто зазначити, що частина політичних партій через недотримання вимог Закону України „Про політичні партії в Україні” припинили і своє юридичне існування. Зокрема, у 2003 р. Міністерство юстиції скасувало реєстрацію 13 політичних партій, які не зареєстрували свої осередки у більшості областей України, як того вимагає Закон. Аналогічна ситуація була у 2010 р. і з ПП „Захист місцевих інтересів народу” [3].

Для українських політичних реалій також характерною є ситуація, коли формально існуюча політична партія „купується” і перетворюється

на нову за змістом, а старий партійний бренд зникає. Так, лише у 2010 р. 30 партій поміняли назву, керівництво та мету своєї діяльності [5]. Загалом же, протягом 1998–2007 рр., коли існували вибори за партійними списками до Верховної Ради України індивідуально чи у складі виборчих блоків змогли потрапити 32 політичних партії. Також у 1994–2002 рр. по мажоритарним округам до українського парламенту пройшли по-декілька представників ще 18 політичних партій. Відповідно з близько 200 партій, які існують чи існували в Україні за часів незалежності активними учасниками подій на політичній арені країни була лише чверть існуючих партій. Варто підкреслити, що ключовим фактором, який впливав на розвиток партійної системи України був фактор формату участі партій у виборах. Можна стверджувати, що запровадження з 1998 р. партійних виборів до парламенту суттєво стимулювало зростання кількості українських партій.

До отримання партіями можливості проводити своїх членів до парламенту за партійними списками, партії створювались у своїй більшості як політичні структури, які представляють певні ідеологічні чи світоглядні інтереси окремих груп громадян. Після введення з 1998 р. змішаної, а з 2006 р. пропорційної системи виборів більшість новостворених партій стали результатом реалізації амбіцій певних бізнесменів чи політиків, або й взагалі створювались як суто технологічні утворення „під вибори” чи „на продаж”. Саме тому абсолютна більшість нині існуючих політичних партій України не можуть претендувати і не претендують на реальну участь у політичному житті країни. Хоча кількість партій у країні постійно збільшується, але кількість тих із них, хто бере участь у парламентських виборах постійно зменшується: у 2002 р. – 63 партії, 2006 р. – 59, 2007 р. – 42.

Система пропорційних виборів до українського парламенту, за якими проходили вибори 2006 та 2007 рр. чітко позначила проблему якості партійних списків та суттєво послабила зв'язок виборці з депутатами у міжвиборчий період. Суттєвий вплив на розвиток сучасної партійної системи України здійснив ухвалений 17 листопада 2011 р., напередодні парламентських виборів 2012 р., з ініціативи влади і суто з мотивів політичної доцільності новий виборчий закон, який передбачає повернення до змішаної пропорційно-мажоритарної виборчої системи та достатньо жорсткі умови участі партій у виборах (заборона на участь у виборах блоків та виборчий бар'єр у 5%). У результаті цих змін на виборах 2012 р. своїх кандидатів виставили аж 80 політичних партій, але 29 із них лише 1-2 кандидатів. Проте повернення до змішаної виборчої системи повернуло і практику фальсифікацій результатів виборів на мажоритарних округах.

Однією з найгостріших проблем функціонування української політичної системи загалом є проблема реалізації тими партіями, які виграли парламентські вибори та сформували уряд своїх передвиборчих обіцянок. Перш за все варто відмітити, що громадська думка вкрай критично оцінює

налаштованість політичних сил, на виконання своїх передвиборчих обіцянок. Так, під час соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у вересні 2007 р., тобто напередодні позачергових виборів до парламенту і через півтора року після виборів 2006 р. понад дві третини громадян заявили, що жодна з представлених на той час у парламенті політичних партій не виконує своїх передвиборчих обіцянок. Що Партія регіонів зовсім не виконує, або незначною мірою виконує свої обіцянки вважало 66% опитаних, БЮТ – 71,3%, КПУ – 72,6%, Блок „Наша Україна” – 77%, СПУ – 76,7% [13].

Політичні партії України під час виборів докладають недостатньо зусиль для широкого донесення до виборців основних положень своїх програм. Так, під час опитування населення України, проведеного ГО „ОПОРА”, Фондом „Демократичні ініціативи” та фірмою „Ukrainian Sociology Service” у жовтні 2010 р. під час виборчої кампанії до місцевих органів влади лише третина громадян (33,5%) відповіла, що політичні партії та їхні кандидати під час нинішньої виборчої кампанії доносять до виборців свої ідеї з приводу того, що вони зроблять, якщо будуть обрані. Загалом серед виборців переважає песимізм у питанні виконання політиками передвиборчих обіцянок. На пряме питання, задане соціологами під час місцевих виборів 2010 р. „Чи вірите Ви, що кандидати будуть виконувати свої передвиборчі обіцянки, якщо здобудуть владу?” лише 21,8% громадян відповіли, що вірять, що більшість обіцянок буде виконана, 42% вважає, що буде виконана лише незначна частина обіцянок, а 26,7% взагалі думають, що нічого з обіцяного не буде виконано. У цьому контексті не дивно, що 55% громадян вважають, що вибори не є реальним демократичним механізмом впливу на владу, оскільки ті, кого обрали не виконують своїх виборчих обіцянок [4].

Безвідповідальності політичних партій та їх кандидатів сприяє й певна інфантильність самих виборців. Так, згідно із тим же опитуванням 42,6% громадян заявили, що їх не цікавлять програми кандидатів, 12,6% готові за гроші продати свій голос і проголосувати за будь-кого. Зі звітами міських голів перед громадськістю у міжвиборчий період знайомі 12% громадян, а зі звітами депутатів місцевих рад лише 7% громадян.

Реальна законотворча діяльність партій, які пройшли до парламенту лише підтверджує підозри виборців щодо суттєвих розбіжностей між передвиборчими обіцянками та реальними діями партій у парламенті. До прикладу візьмемо детально проаналізовану експертами законотворчу діяльність парламентських партій за 2009 р. [12]. Так, фракція Партії регіонів у Верховній Раді України у 2009 р. запропонувала до розгляду у парламенті 222 законопроектів, з них лише 59 мали ознаки таких, що відповідають передвиборчій програмі ПР. Але тільки 7 з них є прямим виконанням обіцянок. Це означає, що тільки один з 32-х запропонованих ПР законопроектів має відношення до їх програми. Поза межами уваги партії залишились такі засадничі, як для їхньої передвиборчої програми,

пункти: підтримка молоді; вирішення житлової проблеми (через проведення земельних аукціонів); обіцянки видавати квартири бюджетним працівникам за умови укладання тими 20-річних контрактів на роботу; якісна безкоштовна медична допомога; впровадження передових медичних технологій; створення легального і прозорого ринку землі; створення Національної зернової біржі; впровадження нового Податкового кодексу; перехід до професійної армії; судова реформа; подолання корупції; надання російській мові статусу державної.

Показники БЮТ щодо спроб виконувати передвиборчі обіцянки у законотворчій роботі також незначні. З 319 поданих у 2009 р. законопроектів лише 45 мали ознаки слідування програмним установам блоку. Проте лише 17 із них напряму збігалися з програмними положеннями політичної сили. Це означає, що лише кожен 19-й законопроект поданий БЮТ має пряме відношення до програми блоку. Більшість же запланованих БЮТ „проривів” так і залишилися на папері. Зокрема, йдеться про конституційні зміни, впровадження справедливого правосуддя, масштабну інтернетизацію країни, декларування витрат державними посадовими особами та держслужбовцями, істотне посилення кримінальної відповідальності за корупційні дії, транзитний прорив, ліквідація ПДВ, програма „Сільський лікар” та інші.

Блок НУНС подав на розгляд парламенту 197 законопроектів, із них 42 законопроекти тією чи іншою мірою були дотичні до програмних засад політичної сили. З них лише у 18 безпосередньо йшлося про виконання передвиборчих обіцянок депутатів блоку. Тобто лише кожен 11-й законопроект НУНС напряму відповідав перевиборчим обіцянкам політичної сили. Натомість поза законотворчою увагою нашоукраїнців залишилися питання скасування депутатської недоторканності, створення інституту виборних мирових суддів, доступного соціального житла, обов'язкового державного медичного соціального страхування, проблем села та інші.

Комуністична партія за 2009 р. подала на розгляд парламенту 48 законопроектів. Проте дуже масштабна за висунутими ідеями передвиборча програма КПУ майже не мала свого продовження у парламентській діяльності фракції комуністів. Лише у 7 законопроектах хоча б частково йшлося про речі, оприлюднені у передвиборчій програмі комуністів. Але жоден із них повністю не відповідав хоча б одному з її пунктів.

Фракція Блоку Литвина розробила у 2009 р. 44 законопроекти. З них лише 8 законопроектів більш-менш відповідали програмним засадам блоку. З них тільки два проекти мали пряме відношення до програми блоку.

Такий вкрай низький коефіцієнт відповідності законотворчих ініціатив передвиборчим програмам парламентських партій не дуже турбує українські політичні сили, оскільки як показує практика для виборців під час вибору це не принципово. Наочною у цьому сенсі є позиція

громадян, зафіксована під час соціологічного опитування, яке напередодні виборів 2006 р. проводили Фонд „Демократичні ініціативи” та Київський міжнародний інститут соціології. Тоді на запитання опитування „А чому Ви обрали саме цю партію (блок)?” варіант відповіді „ця партія добре проявила себе у Верховній Раді” обрав 0% респондентів [6]. На жаль, реально діючих механізмів відповідальності партій за невиконання передвиборчих гасел в Україні окрім проведення нових виборів не існує. Саме тому дані усіх соціологічних досліджень засвідчують вкрай низький рівень довіри громадян до українських політичних партій.

Ілюстрацією рівня недовіри громадян до політичних партій є незначна кількість членів політичних партій у суспільстві. Згідно з щорічними соціологічними дослідженнями Інституту соціології НАН України [10, с. 488; 11, с. 22] незначна кількість опитаних підтверджувала своє членство у політичних партіях (табл. 2).

Таблиця 2

**Результати соціологічних опитувань
щодо членство у політичних партіях**

<i>Період (роки)</i>	<i>Частка громадян України, членів політичних партій</i>
1994-1999	менше 1%
2000-2001	до 2%
2002-2010	до 3%
2011	1,4%

У часи існування в Україні мажоритарної та змішаної системи виборів лише десята частина громадян вважала, що обраний від їхнього округу депутат здатен виразити їх інтереси у парламенті (табл. 3) [9, с. 502].

Ці дані рівною мірою стосуються і кандидатів, які були обрані від партій і само висуванців та кореспондуються із результатами опитування, проведеного КМІС у квітні 2007 р. щодо оцінки діяльності депутатів Верховної Ради України. Тоді майже три чверті опитаних – 73,4% заявили, що вважають, що більшість депутатів за гроші і посади здатні на зраду своїх виборців. Такої думки притримуються 87,4% прихильників БЮТ, 85,5% – „Нашої України”, 63,6% – КПУ та 59,6% – Партії регіонів [8].

Хоча із запровадженням пропорційної системи виборів до парламенту рівень довіри у суспільстві до політичних партій дещо зріс (до 10%), проте більшість людей вважає, що партії та їхні фракції у парламенті не відстоюють у своїй діяльності реальні соціально-економічні інтереси громадян. Так, наприклад, під час соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у травні 2009 р. на питання „Чого насамперед не вистачає існуючим в Україні політичним партіям?” абсолютна більшість опитаних (49%) заявили, що партіям насамперед не вистачає „уміння

і бажання захищати інтереси простих людей” та „уміння вирішувати конкретні проблеми, що турбують простих громадян”, на друге місце (29,9%) люди поставили відсутність у партій уміння „виробити чітку програму дій” та „чітку позицію стосовно стратегії розвитку держави”.

Таблиця 3

**Результати соціологічних опитувань
щодо здатності народного депутата відстоювати інтереси виборців**

<i>Рік</i>	<i>Частка громадян України, яка вважають, що обраний від округу депутат здатний виразити їх інтереси у ВРУ</i>
1995	8,6%
1996	7,1%
1998	13,4%
1999	9,2%
2000	7,1%
2002	8,5%
2004	9,2%
2005	12,3%

Отже, основним фактором, який обумовив низький рівень довіри громадян до партій на протязі останніх 20 років, є те, що люди не сприймають партії, як інституції, що представляють та відстоюють їх життєві інтереси. Єдине що вдається частині партій, насамперед ідеологічним, це представляти ідеологічні преференції чи уподобання різних груп виборців.

Ще однією проблемою української партійної системи є ідеологічна розмитість політичної позиції більшості партій. Аналізуючи цю проблему перш за все слід зазначити, що в українському суспільстві існують прихильники усіх класичних ідеологічних течій. Так, відповідно до щорічних опитування Інституту соціології НАН України з 1994 по 2011 р. ідеологічна самовизначеність громадян у класичних межах ліві-ліберали-праві зросла. Зокрема, віднесення себе громадянами до прихильників лівої ідеології (комуністичної, соціалістичної, соціал-демократичної) зросло з рівня 26–22% у 1994–1997 рр. до 42–39% у 2002–2008 рр., а потім зменшилось до рівня 29–27% у 2010–2011 рр. Віднесення себе громадянами до прихильників праві (християнсько-демократичної, національно-демократичної та націоналістичної) ідеології також зросло, але меншою мірою: з рівня у 10% у 1994–1999 рр. до 15% у 2005–2010 рр., у 2011 р. відбулось певне зменшення прихильників до 13,8%. Фактично незмінною є в Україні лише кількість прихильників ліберальної ідеології: у 1994 р. – 1,9%, 2006 р. – 2,2%, 2010 – 1,9%, 2011 р. – 1,7%. Зменшення прихильників

ліберальної ідеології до рівня 1% відбулось у 1998–2005 рр. Проте важливо відмітити, що значна частина громадян України взагалі не асоціює себе з будь-якими ідеологіями: у 1995–1997 рр. таких було аж 64%, у 2003–2008 рр. залишалось 45%, у 2010 р. їх чисельність зросла до 50% [10, с. 487; 11, с. 21].

Певним чином відповідає таким ідеологічним перевагам українців й існуюча структура партійної системи України. Принаймні у тій своїй частині, де з назви партії можна чітко зрозуміти її ідеологічну позицію. Тут відносну більшість складають ліві. На жовтень 2012 р. в Україні було зареєстровано одна „анархістська” партія, 3 партії, які самоназивають себе комуністичними, 11 – соціалістичними, соціал-демократичними, соціальними чи лівими, 4 – партіями трудящих, 2 – робітничими, 10 – зеленими чи екологічними. Тобто 31 партія в Україні на рівні самоназви ідентифікують себе як ліві партії. Як ліберальні себе самоназивають 5 партій. До класичних правих партій за самоназвою чітко можна віднести лише 16 партій: 6 християнських, 5 національних чи націоналістичних, 5 республіканських та 1 консервативну. Фактично лише чверть українських партій прагнуть чіткої самоідентифікації своєї ідеологічної позиції у межах класичного ідеологічних течій починаючи з назви партії.

Серед інших популярних ідеологічних маркерів у назвах українських партій варто відмітити аж 21 партію які у різний спосіб називають себе народними, 8 селянських чи аграрних партій, 6 „руських” та 5 „козацьких” партій. Більшість же зареєстрованих в Україні політичних партій мають абстрактні, узагальнюючі назви, які не несуть змістовного ідеологічного навантаження – „Єдність”, „Ведуча сила”, „Рідна Вітчизна”, „Твоя Україна”, „Захист”, „Справедлива країна”, „Партія сильної влади”, „Правда”, „Нові обличчя” і т.п.

Як неодноразово підкреслювали українські експерти, „в Україні офіційно зареєстровані партії, які охоплюють увесь спектр ідеологій, однак... часто назва політичної сили, її ідеологія, практичні дії, заяви суперечать одна одній. Партійні програми й політичні ідеології, як правило, мають декларативний характер і не відповідають практичній діяльності даної політичної сили. Як наслідок, політичні об’єднання часто є ситуативними, кон’юнктурними, спричинені політичною корупцією” [2, с. 81–82]. Найбільш наочним прикладом умовності ідеологічних позицій сучасних українських політичних партій є стійкий союзу у декількох останніх скликаннях парламенту між КПУ, яка по ідеї має представляти інтереси трудящих та ПР, як створювалась і діє як партія представництва інтересів великого бізнесу.

Більшість українських політичних партій, особливо під час виборів свідомо уникають чіткої ідеологічної ідентифікації, оскільки вважають, що це накладатиме на них додаткову політичну відповідальність та обмежуватиме свободу маневру. Аналіз програм провідних політичних партій України свідчить, що усі вони намагаються говорити від імені

народу в цілому, усі вони хочуть бути „народними” партіями, а не ліберальними, консервативними чи соціалістичними.

Результати виборчих кампаній 2006 та 2007 рр. показали розмивання в Україні традиційних ідеологічних ніш. Під час цих виборів програми усіх основних партій мали чітку соціальну спрямованість, зі значною часткою популізму та декларативних обіцянок.

На сьогодні з шести провідних партій української політичної системи чотири намагаються приміряти на себе ідеологію „народних” партій. Тобто не спиратись на якусь визначену соціальну групу, а намагатись об'єднати якомога ширші прошарки населення і презентувати різні соціальні групи. Прагнення набути загальнонаціонального характеру призводить до бажання знайти та запропонувати виборцям те, що буде актуальним для представників різних прошарків населення, мешканців різних регіонів, різних національностей. Тому у програмах усіх партій є пункти і про соціальний захист, і про підтримку виробника, і про дотримання демократичних свобод, і про збереження національних традицій та культури.

З провідних політичних партій нині фактично лише КПУ та ВО „Свобода” є класичними ідеологічними партіями, які займають, відповідно, комуністичну та націоналістичну ідеологічну ніші. Саме тому, у наших нинішніх реаліях ключовим ідеологічним маркером для виборців є ставлення політичних сил до проблеми геополітичного позиціонування України. Саме у цій площині між партіями є реальні і зрозумілі для громадян розбіжності у політичних позиціях. В Україні традиційно ліві партії виступають з проросійських позицій, а праві з проєвропейських.

Особливістю ідеологічної партійної палітри України є значна персоніфікація партій та навіть ідеологій. Часто в Україні лідер виступає ідеалізованим втіленням певного набору ідеологічних уявлень, які виборці здебільшого не можуть раціонально і чітко пояснити. З усіх класичних ідеологічних напрямків найменш затребуваним в Україні є ліберальний. Це пов'язано із патерналістською налаштованістю значної частини населення та низькою самооцінкою громадянами свого рівня життя. Загалом же сьогоднішній етап розвитку української політичної системи можна назвати деідеологізованим у класичному розумінні цього поняття. Більше того, часто офіційно проголошувана ідеологія слугує ширмою для маскуванню справжніх інтересів та цілей політичних сил.

Підсумовуючи вищевикладене варто підкреслити, що більшість українських політичних партій не націлена реально на представництво інтересів громадян України та виконання своїх передвиборчих обіцянок. Найбільш наочно це проявляється у їх законодавчій роботі в парламенті, оскільки ідеї, які пропагувались на виборах знаходять мізерне відображення у реальних законодавчих ініціативах.

Також варто відмітити, що в сучасному українському парламенті непропорційно мало представлені ліві партії у порівнянні з тією кількістю людей, які декларують прихильність лівим ідеологічним течіям.

Повернення до виборчої системи, за якою ВРУ обиралась у 1998 і 2002 рр. зменшить політичну роль партій у політичній системі України, а „брудний” характер виборів 2012 р. лише посилить недовіру українців до політичної системи загалом та абсентеїзм виборців. Адже під час виборів 28 жовтня 2012 р. було зафіксовано найнижчу за часи незалежності України явку виборців – 57,9%.

Перші оцінки результатів та перебігу парламентських виборів 2012 р. дозволяють стверджувати, що формальне (до 80) збільшення кількості партій у виборчому процесі привело лише до посилення дискредитації партійної системи сучасної України. Адже значна кількість дрібних партій брала участь у виборах виключно заради заробляння грошей у якості технічної обслуги партії влади у виборчому процесі.

На нашу думку, найкращим варіантом реформування системи участі партій у парламентських виборах в Україні у сучасних умовах мало б бути не повернення до змішаної виборчої системи, а запровадження виборів за відкритими партійними списками. Це дозволило б поліпшити якість депутатського корпусу, але без розмивання політичної відповідальності партій за ухвалення рішень у парламенті, що вкрай важливо для утвердження в Україні традиції політично відповідального владарювання.

Література:

1. **Агафонова Г. С.** Роль політичних партій центристського спрямування у створенні демократичної партійної системи в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Г. С. Агафонова. – Луганськ, 2010. – 21 с. **Бабій С. І.** Формування багатопартійної системи в Україні: порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / С. І. Бабій. – О., 1999. – 16 с. ; **Бойко О. Ю.** Особливості трансформації партійної системи України за роки незалежності: дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Бойко Оксана Юріївна. – Чернівці, 2004. – 217 с. ; **Глівінський А. О.** Соціально-політичні розмежування і розвиток партійної системи сучасної України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / А. О. Глівінський. – Д., 2010. – 18 с. ; **Дешко Т. В.** Взаємозалежність між виборчою системою та партійною структуризацією суспільства (на прикладі посткомуністичних країн та України) : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Дешко Тетяна Валеріївна. – К., 2007. – 165 с. ; **Лага В. А.** Ідеологічний фактор сучасного політичного та партійного розвитку України : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Лага Віктор Андрійович. – К., 2006. – 207 с. ; **Мороко В. В.** Партійне будівництво і партійно-політична боротьба в сучасній Україні (1996-2009 рр.) : автореф.

дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. В. Мороко. – Запоріжжя, 2009. – 21 с.; **Стаценко О. С.** Партії і партійні системи у сучасному демократичному процесі : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / О. С. Стаценко. – Сімферополь, 2004. – 17 с. ; **Шачковська Л. С.** Електоральна формула як чинник структурування партійної системи сучасної України : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Л. С. Шачковська. – Д., 2009. – 17 с.; **Шкуренко К. О.** Проблеми партійної розбудови незалежної України у вимірах демократичних стандартів : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Шкуренко Каміла Олексіївна. – Миколаїв, 2007. – 191 с. та інші.

2. **Миклацук І. М.** Ідеологічні засади політичних партій України (за передвиборними документами 2006-2007 рр.) / І. М. Миклацук // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3 (12). – С. 79-86.

3. Міністр юстиції підписав наказ про скасування реєстраційних записів 13 політичних партій, 09.06.2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://212.90.181.100/0/news/332>; Міністерство юстиції анулювало свідоцтво Політичної партії „Захист місцевих інтересів народу”. 08.06.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/0/30335>

4. Місцеві вибори-2010 : результати загальнонаціонального опитування населення України, 20.10.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/press/op-ror-io>

5. Олександр Лавринович: „Слід забрати у парламенту всі повноваження, що стосуються суддів”, 26.10.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.glavred.info/archive/2010/10/26/091447-2.html>

6. Прес-конференція „Останні рейтинги. Думки і погляди населення України – березень 2006 року”, 10.03.2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/uploads/file/archive/02.zip>

7. Реєстр політичних партій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/parties>

8. Ставлення населення України до присутності бізнесменів у Верховній Раді України та переходів депутатів від опозиції до коаліції, 19.04.2007. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kiis.com.ua/txt/doc/18042007/press180407ukr4.doc>

9. Українське суспільство 1992–2008 рр. Соціологічний моніторинг / За ред. д-ра. екон. наук. В. Ворони, д-ра. соціолог. наук. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2008. – 656 с.

10. Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д. екон. наук. В. Ворони, д. соціол. наук. М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2010. – 636 с.

11. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. – Т.2. / За ред. д-ра. філос. наук. Є. І. Головахи, д-ра. соціолог. наук. М. О. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2011. – 520 с.

12. **Шевченко Л.** Рік без результату / Л. Шевченко. – 26.01.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.deputat.org.ua/vr_analit_1315.htm

13. Якою мірою виконують свої передвиборні обіцянки (що давалися перед парламентськими виборами 2006 р.) кожна з політичних сил? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=109